

NODAVLAT GUMANITAR TA'LIM MUASSASALARIDA RAQOBATBARDOSHLIKNING SHAKLLANISHI

G.N. Maxmudova

Sho'ba raqami, i.f.d., prof.

M.R. Yuldasheva

A.Avloniy nomidagi pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va yangi metodikalarga o'rgatish milliy-tadqiqot institute magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11120689>

Annotatsiya. Ta'lim jarayoni komil insonni, jamiyat uchun muhim bo'lgan yetuk kadrlarni tayyorlashning muhim bosqichi. Bu jarayonning to'g'ri tashkil etilishi jamiyat va davlat taraqqiyotini ta'minlashi shubhasiz. Ta'lim jarayonining samaradorligi ta'lim muassasalarining faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'ladi. Ta'lim muassasalari orasidagi sog'lom raqobatning mavjudligi esa ularning metodik, tashkiliy, iqtisodiy jihatdan rivojlanishini ta'minlaydi. Gumanitar yo'nalishga ixtisoslashgan ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonining sifatli tashkil etilishi shaxs ma'naviyati shakllanishida asosiy o'rin tutadi.

Kalit so'zlar: gumanitar, ta'lim, raqobatbardoshlik, ta'lim jarayoni, nodavlat ta'lim muassasasi.

FORMATION OF COMPETITION IN NON-STATE HUMANITARIAN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract. The educational process is an important stage of training a perfect person, mature personnel important for society. There is no doubt that the correct organization of this process will ensure the development of society and the state. The effectiveness of the educational process is directly related to the activity of educational institutions. The presence of healthy competition between educational institutions ensures their methodical, organizational, and economic development. Quality organization of the educational process in educational institutions specializing in the humanitarian direction plays a key role in the formation of individual spirituality.

Key words: humanitarian, education, competitiveness, educational process, non-state educational institution.

ФОРМИРОВАНИЕ КОНКУРЕНЦИИ В НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ГУМАНИТАРНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Аннотация. Воспитательный процесс является важным этапом подготовки совершенной личности, зрелых кадров, важных для общества. Нет сомнения, что правильная организация этого процесса обеспечит развитие общества и государства. Эффективность образовательного процесса напрямую связана с деятельностью образовательных учреждений. Наличие здоровой конкуренции между образовательными учреждениями обеспечивает их методическое, организационное и экономическое развитие. Качественная организация образовательного процесса в образовательных учреждениях гуманитарного направления играет ключевую роль в формировании духовности личности.

Ключевые слова: гуманитарное, образование, конкурентоспособность, образовательный процесс, негосударственное образовательное учреждение.

Ta'lim azaldan inson hayotining muhim sohasi bo'lib, ijtimoiy taraqqiyotni ta'minlaydi.

Biroq, ko'p asrlar davomida u ijtimoiy ishlab chiqarish bilan bevosita bog'liq emas edi.

YUNESKO ma'lumotlariga ko'ra, XIX asr oxiri – XX asr boshlarida butun jahon pedagoglarining e'tibori ta'limning pedagogik va madaniy vazifalariga qaratildi.[3] Ta'lim muammosining iqtisodiy tomonlari, uning raqobatbardoshligi va milliy iqtisodiy funksiyasi hisobga olinmadi. Ilmiy-texnikaviy taraqqiyot sharoitida, ijtimoiy ishlab chiqarishni rivojlantirish va zamonaviy sivilizatsiyani shakllantirishda ta'limning ahamiyati ortgan bir paytda, vaziyat sezilarli darajada o'zgarib bormoqda. Yuqori mehnat unumdorligi va ilg'or texnologiyalarga ega rivojlangan mamlakatlarda oliy ta'limning yaxshi tashkil etilgan, mutanosib, barqaror va yetarli darajada samarali tizimlari mavjud ekanligi e'tiborlidir. Ushbu mamlakatlarda ta'lim siyosiy, iqtisodiy va texnik taraqqiyotning eng muhim omili, iqtisodiy farovonlikka erishish mexanizmi sifatida qaraladi.

Jahon tajribasi shuni tasdiqlaydiki, iqtisodiy rivojlanishning hozirgi bosqichida ish haqi va ijtimoiy himoya darajasi bevosita xodimning bilim darajasi va malakasiga bog'liq bo'lishi kerak.

G'arb iqtisodchilari odatda ushbu tabiiy tendensiyaga “inson kapitali” nazariyasi prizmasi orqali qarashadi. Uning asoschilari, amerikalik iqtisodchilar T.Shults, G.Bekker va ularning izdoshlari “inson kapitali”ni har bir kishining ishlab chiqarish va daromadlar o'sishiga ta'sir etuvchi bilim, ko'nikma va malakalar zaxirasi sifatida talqin qiladilar. Ushbu kapitalni tashkil etuvchi investitsiyalar ishlab chiqarishda ishchi kuchini o'qitish, sog'liqni saqlash va ma'lumot qidirish xarajatlarini o'z ichiga oladi. Shunday qilib, G. Bekker [2] uchun boshlang'ich nuqta o'z pullarini ta'limga sarmoya qilishda talabalar va ularning ota-onalari o'zlarini oqilona tutishlari haqidagi fikr edi. Ular oddiy tadbirkorlar kabi, tegishli xarajatlar va foydalarni o'lchaydilar, bunday investitsiyalardan kutilayotgan marjinal daromadni muqobil investitsiyalar: bank depozitlari bo'yicha foizlar, qimmatli qog'ozlar bo'yicha dividendlar va boshqalar rentabelligi bilan solishtiradilar. Iqtisodiy maqsadga muvofiqligi haqidagi g'oyalarga qarab, qaror qabul qilinadi, o'qishni davom ettirish yoki tugatish bilan amalga oshiriladi. Shunday qilib, rentabellik me'yorlari kapital qo'yilmalarni ta'limning turli darajalari va turlari o'rtasida, shuningdek, umuman ta'lim tizimi va iqtisodiyotning boshqa tarmoqlari o'rtasida taqsimlashning tartibga soluvchisi sifatida ishlaydi. G.Bekkerning AQSHdagi hisob-kitoblariga ko'ra, oliy ta'lim daromadi aksariyat Amerika firmalarining rentabellik foizidan 10-15% darajasida yuqori.

Binobarin, investitsiyalar va kapital rentabelligi bilan bog'liq biznesning boshqa sohalariga nisbatan ta'lim muassasalarining raqobatbardoshlik g'oyasini asosli deb hisoblashimiz mumkin.

Oliy ta'lim muassasasining raqobatbardoshligi uning bozordagi muvaffaqiyatini tavsiflovchi ko'rsatkich bo'lib, tashkilotga ko'plab afzalliklarni beradi. Hozirgi vaqtda oliy ta'lim xizmatlari bozorida kuchli raqobat mavjud va o'ziga xos raqobatbardoshlik ustunliklariga ega bo'lgan oliy ta'lim muassasasi omon qolishi mumkin. O'z navbatida, raqobatbardosh oliy ta'lim muassasasi yuqori bosimli, barqaror, yuqori daromadli raqobat muhitida faoliyat olib boradi.

Bozor iqtisodiyoti sub'yektining iqtisodiy muvaffaqiyati (ko'pincha omon qolishi), birinchi navbatda, uning namoyon bo'lish shakllarini qanchalik hisobga olganligi va o'rganganligi va raqobatga qanchalik tayyor ekanligiga bog'liq.

Zamonaviy sharoitda oliy ta'lim oldiga yangi vazifalar qo'yildi, uning ijtimoiy funksiyalari o'zgardi, bu esa jiddiy tarkibiy qayta qurishni taqozo etmoqda. Rivojlangan mamlakatlarda jadal

olib borilayotgan islohotlar, birinchi navbatda, umumiy oʻrta taʼlimdan soʻng taʼlim tizimining moslashuvchanligi va oʻzgaruvchanligini oshirishga qaratilgan. Islohotlar oliy taʼlim muassasalarining turli toifalarini va boʻlajak mutaxassislarni tayyorlashning turli yoʻnalishlarini rivojlantirishni nazarda tutadi.

Rivojlangan mamlakatlarda umumiy oʻrta taʼlimdan keyingi taʼlimni tashkil etishning uch bosqichli modeli joriy qilingan. U koʻp yoki kamroq **uchta** mustaqil va bir vaqtning oʻzida oʻzaro bogʻliq boʻlgan **oʻquv siklidan** iborat. Har bir davr oliy taʼlim bosqichlaridan biri hisoblanadi va tegishli diplom olish bilan tugaydi.

Universitetlarda va unga tenglashtirilgan oliy oʻquv yurtlarida **birinchi bosqich** maktabda olingan umumiy taʼlim bilimlarini mustahkamlaydi va tanlangan taʼlim profili boʻyicha malakali mutaxassis tayyorlash uchun dastlabki poydevor qoʻyadi. Birinchi bosqich darajasida (2-3) yillik oʻqish muddatiga ega boʻlgan ixtisoslashtirilgan taʼlim muassasalari tarmogʻi ham jadal rivojlanmoqda. Ushbu taʼlim muassasalari oʻrta boʻgʻin mutaxassislarni tayyorlaydi, shu bilan birga bir vaqtning oʻzida saralash funksiyasini bajaradi – murakkab nazariy materiallarni oʻrganishga alohida moyillik koʻrsatmaydigan koʻplab yoshlarni qabul qiladi. Bunday taʼlim muassasalari taʼlimning keyingi bosqichlarida yuqori taʼlim standartlarini saqlab qolishga, ularni yomon tayyorlangan abituriyentlardan himoya qilishga obyektiv hissa qoʻshadi.

Ikkinchi bosqich muayyan kasb (muhandis, agronom, psixolog, huquqshunos va boshqalar) boʻyicha tugallangan oliy maʼlumotni beradi. Ushbu siklda toʻrt-besh yillik oʻqishdan soʻng talaba *bakalavr darajasini oladi*. *Keyinchalik, oʻz malakasini oshirishni xohlovchilar yana 1-2 yillik magistraturada oʻqishni* davom ettirib, bitiruvchilar oʻzlarining kichik dissertatsiyalarini aʼlo darajada himoya qiladi.

Uchinchi bosqich doktoranturaga mos keladigan magistr darajasini olganlar uchun moʻljallangan. Bular ikkinchi oʻquv bosqichini tugatgan va oʻqishda eng katta muvaffaqiyatga erishgan, mustaqil fikrlash, murakkab nazariy materiallarni oʻzlashtirish qobiliyati va tadqiqot yoki loyihalash ishlariga moyil boʻlgan talabalar boʻlishi mumkin. Uchinchi bosqich taʼlim, shuningdek, bir necha yil ishlagan va yuqori ijtimoiy va akademik maqomga intilayotgan magistrlar uchun ham mavjud. Uchinchi bosqichda oʻqishni muvaffaqiyatli yakunlash (bir qator imtihonlarni topshirish, mutaxassislik boʻyicha amaliyot, dissertatsiyani topshirish) **fan doktori** (Oʻzbekiston standartlari boʻyicha PhD, DSc) darajasini beradi. Ushbu daraja bitiruvchilari ilmiy-tadqiqot yoki ishlanmalar faoliyatiga, shuningdek, oliy oʻquv yurtlarida oʻqitishga yoʻnaltirilgan.

Mamlakatimizda 1997 yillarda “bakalavr – magistr” tizimi joriy etilgan. Oliy taʼlim ikki bosqichga - bakalavriyat va magistraturaga ega.

Bakalavriyat oliy taʼlim yoʻnalishlaridan biri boʻyicha chuqurlashtirilgan bilim malaka va koʻnikmalar beradigan, oʻqish davomiyligi kamida uch yil boʻlgan tayanch oliy taʼlimdir.

Magistratura tegishli bakalavriyat negizidagi aniq mutaxassislik boʻyicha davomiyligi kamida bir yil boʻlgan oliy taʼlimdir.

Magistratura mutaxassisliklarining va ularga muvofiq boʻlgan bakalavriyat taʼlim yoʻnalishlarining roʻyxati taʼlim sohasidagi vakolatli davlat boshqaruvi organi tomonidan belgilanadi[1].

Xulosa qilib aytak, Oʻzbekiston sharoitlari uchun AQSh, Fransiya va boshqa rivojlangan mamlakatlarning ilmiy va koʻp tarmoqli universitetlari bilan bir qatorda mutaxassislarni (kimyo,

biologiya, agronomiya, turli muhandislik sohalarida) tayyorlashga aniq professional yo‘naltirilgan ixtisoslashtirilgan universitetlarni rivojlantirish tajribasi, sanoat va tijorat firmalarining manfaatlari amaliy qiziqish uyg‘otadi, shuningdek, ushbu mamlakatlarning ixtisoslashtirilgan universitetlarida barcha talabalarning 15-20 foizini qamrab olgan kechki va sirtqi ta‘lim shakllarini rivojlantirish uchun qo‘llaniladigan tashkiliy usullar ta‘lim tashkilotlarining raqobatbardoshligini oshirish uchun xizmat qiladi.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risi”dagi Qonuni 11-modda
2. Беккер Гэри. Человеческий капитал (главы из книги) // США: Экономика, политика, идеология. Сборник № 12, 1993.
3. Payne R. Employment and opportunity. Basing stoke Macmillan XII, 1987.